

through the eyes of contemporaries. In addition, the creation of the narrative should take into account the very communicative nature of postcolonial television in Ukraine with its mental content, which was somehow inherent in all subjects of this national dialogue – media owners, journalists, authors of publications (press release), studio guests and etc.

Purpose. The aim of the study is to clarify the experience of using the most common ideological clichés in modern Ukrainian media and thus to understand the syndrome that defined the postcolonial essence of Ukrainian society in the period of «farewell to the empire».

Methods. Achieving the goal is based on the involvement of ways of socio-spatial thinking, which in modern historiography is defined by the concept of «mental (cognitive) maps».

Results. Ideological clichés in the modern media of Ukraine have become a kind of synthesized reflection of the general state and trends of Ukrainian society from the turn of the 1980s to the mid 2010s. The nature of this slice of awareness and representation of Ukrainian postcolonial realities was affected by a whole range of factors, primarily the increased social role of the media in this, «transitional» period in history.

Originality. The scientific novelty of intelligence is determined by a reasonable generalization of the main factors of survival of the postcolonial syndrome of the Ukrainian community in the first decades of modern statehood, as they are reflected in the dominant ideological clichés in the media.

Conclusion. The problem raised by the authors needs further research, in particular in the context of elucidating the characteristics of postcolonial (post-Soviet, post-totalitarian) society, as its very position at that time particularly affected the media space of Ukraine, which in turn uniquely influenced the lives of people.

Key words: postcolonial society, information technologies, mass media, television broadcasts, ideological clichés, Ukrainian community.

Одержано редакцією 17.09.2021
Прийнято до публікації 25.10.2021

УДК 94:355.4-025.26(470:477):316.658(477-074)
DOI: 10.31651/2076-5908-2021-2-89-97

ПЛАТМІР Ярослав Леонідович,
доктор філософії
Orcid ID: 0000-0001-8205-7286
e-mail: metsepman91@gmail.com,

ХОМЕНКО Денис Володимирович,
аспірант, старший лаборант кафедри
історії України Черкаського
національного університету імені
Богдана Хмельницького,
Orcid ID: 0000-0002-3369-9239
e-mail: homenkodenis96@gmail.com

МОНУМЕНТАЛЬНА ПРОПАГАНДА ЯК ЗАСІБ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ (на прикладі тимчасово окупованих територій ОРДЛО)*

У статті розглянуто особливості впливу монументальної пропаганди окупаційних адміністрацій на тимчасово непідконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей у контексті російсько-української війни. Встановлено, що важливу роль у формуванні квазіісторичного та антиукраїнського пам'яттєвого дискурсу на окупованому Донбасі відіграють «монументи» встановлені бойовиками. На основі конкретних прикладів виділено три групи формування викривленого мнемонічного простору: імперська, радянська та окупаційна. Визначено, що апеляція окупаційною владою до застарілих архетипів та створення нового історично викривленого пантеону є дієвим аспектом гібридної війни РФ проти України та ідеологічної окупації Донбасу.

Ключові слова: монументальна пропаганда, ОРДЛО, гібридна війна, ідеологічна окупація.

* Публікація містить результати досліджень, проведених у межах грантового проєкту Національного фонду досліджень України № 2020.02/0103 «Політика пам'яті та історична свідомість населення на окупованих Росією територіях України (ОРДЛО, АР Крим, Севастополь)».

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни пам'ятникотворення, або ширше, створення та збереження культурної спадщини, є однією з найважливіших засобів політики історичної пам'яті. У той час, коли в Україні продовжується політика «декомунізації» та ліквідовуються монументи присвячені радянським та російським історичним подіям, представники окупаційної адміністрації РФ в ОРДЛО активно реанімують радянський та впроваджують новий, квазіісторичний пам'яттєвий історичний дискурс шляхом монументальної антиукраїнської пропаганди. Як відомо, монумент, який за своєю суттю, є інструментом привласнення простору державою та національними елітами [12, 88] слугує дієвим засобом впливу на формування історичної свідомості мешканців ОРДЛО, що перебувають під тимчасовою окупацією Росії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання монументальної пропаганди в ОРДЛО вкрай мало освітлене у вітчизняній історіографії. Та можемо виділити кількох дослідників які побіжно зупинялись на пропонованій проблематиці, це А. Любарець [12], Т. Ігнатєва [8], О. Поплавський та Д. Щєпова [16], Т. Білоус [19], Д. Титаренко [18].

Але найбільша кількість матеріалів уміщена в інтернет-ресурсах, які слугують одночасно й джерелами дослідження. Багато аналітичних розвідок та коментарів знаходяться на порталі «Радіо Свобода», де окрім журналістських коментарів розміщені фотографії монументів з ОРДЛО, також інформацію можна почерпнути з ресурсів «Дєро.Донбас», «Вчасно», «Діло» та інших.

Мета статті – на основі конкретного матеріалу проаналізувати монументальну пропаганду як засіб гібридної війни РФ проти України, зрозуміти феномен ідеологічної складової російської агресії, дослідити як за допомогою «війни пам'ятників» на тимчасово непідконтрольних владі України територіях Донецької та Луганської областей формується альтернативна реальність, головною метою якої виступає втягнення регіону в систему «русского мира».

Виклад основного матеріалу. Тривале перебування українських земель у складі СРСР залишило помітний відбиток у формуванні національного мнемонічного простору та колективної пам'яті. Формування історичної політики на радянзованих територіях, як екстремальної сурогатної моделі викривлення минувшини та неприхованої інструменталізації історії та мистецтва для маніпуляції суспільною свідомістю мало чітку мету – вписання української історії в єдину більшовицьку ідеологізовану історичну парадигму, у тому числі за допомогою нав'язування ідеологічно «правильних» агентів пам'яті. Комуністичні лідери навіть не приховували, що вбачали в мистецтві «могутню ідейну зброю в справі революційних перетворень» [17, 6]. Після 1917 р. більшовики заявили, що монументальна пропаганда, безумовно, є справою нагальною – сам Володимир Ленін наголошував на цьому й ініціював свій «план монументальною пропаганди». «План» складався з двох основних проєктів: прикрашання будівель революційними гаслами й меморіальними дошками та встановлення пам'ятників на честь революційних лідерів [11].

Уже в ХХІ ст. ідейні засади ленінського плану «монументальної пропаганди» знайшли своє втілення в окупаційному історичному дискурсі на територіях ОРДЛО і Криму. З початком російської окупації Криму та гібридної війни в Донецькій та Луганській областях окупаційні адміністрації взяли курс на ліквідацію національної колективної пам'яті та тотальну зачистку українського мнемонічного простору, що насамперед відобразилось у «монументальній політиці».

Розглядаючи монументальну політику на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей можемо виділити три групи об'єктів, завдяки яким відбувається формування викривленого мнемонічного простору:

1. Імперська складова.
2. Радянська спадщина.
3. Новітня окупаційна меморіалізація.

До монументів імперського історичного дискурсу можемо віднести пам'ятники російським імператорам та діячам царської Росії. Типовим прикладом є відкритий у травні 2021 р. представниками окупаційної адміністрації РФ в ОРДЛО, бюст Олександра Невського в Луганську. «Так звані» ЗМІ відразу охарактеризували захід як «відкриття

пам'ятника великому полководцю, котрий зберіг Русь» та «був уособленням руського народу» [13]. Подібна ситуація і в окупованому Донецьку. В 2019 р. з різницею в кілька місяців було відкрито пам'ятники російському імператору Миколі II [3] та його сину Олексію Романову [15]. Варто зазначити, що в обох випадках, окрім представників окупаційних адміністрацій були присутні й священники «так званої» УПЦ МП (РПЦ в Україні – *Авт.*), а монумент малолітньому Олексію Романову встановлений на території церкви згаданої конфесії. Це дає підстави стверджувати, що релігійна організація «УПЦ» є активним гравцем проти українського пам'яттєвого дискурсу. Наочним прикладом такої антидержавницької риторики є той факт, що ще під час встановлення бойовиками у Луганську закладного каменю для спорудження пам'ятника Олександрю Невському митрополит Митрофан Юрчук зазначив, що потрібна єдність народів Святої Русі [8, 239].

Ще один сучасний монумент Донеччини – пам'ятник Антону Павловичу Чехову. Постаць якого окупанти також, доволі незграбно, намагаються вписати в ідеологічний контекст «русского мира». Майже в самому центрі Донецька, на набережній Кальміуса, 22 квітня 2020 р. було встановлено пам'ятник письменнику. Скульптура виконана в парковому стилі з бронзи та розміщена за столом разом з чайкою, спиною до так званого «Першого республіканського гастроному». Місцеві «історики» визначили, що рідний Чехову Таганрог у ХІХ ст., як і Юзівка, входили в один Бахмутський повіт. Тому 160-річчя Чехова, незважаючи на «притягнутість за вуха» його приналежності до Донбасу, в 2020 р. святкувалося в рамках спеціальної т.зв. «державної» програми [7].

Другий важливий для Росії аспект у монументальній пропаганді – реанімування радянської спадщини, зокрема встановлення пам'ятників, які присвячені подіям та постатям «Великої вітчизняної війни». Причиною такої квазіісторичної політики є культивування «великої перемоги над фашизмом» та взяття в полон дискурсом радянщини.

В квітні 2021 р. в окупованому селищі Ольгінське біля Амвросіївки з'явився бюст Йосифа Сталіна – пам'ятник встановили активісти «комуністичної партії ДНР» [14]. Монумент був обнесений червоним паркан-сіткою та на час відкриття вшанований почесним караулом [10]. Сайт «компартії ДНР» так подає цю заідеологізовану подію: «Промовці відзначили величезний внесок товариша Й.В. Сталіна в становленні, будівництві Радянського Союзу, величезну роль як Верховного Головнокомандувача Збройними Силами СРСР у розгромі фашистської Німеччини та всіх її союзників у Великій Вітчизняній Війні та звільнення європейських країн від фашизму у Другій світовій війні, розгром імперіалістичної Японії» [14]. Планується також встановити пам'ятник Сталіну і в самому місті Донецьк, що свідчить про засилля радикалізації в умах не лише так званої «комуністичної партії ДНР», а й у всього тамтешнього керівництва невизнаної «республіки».

Подібно ситуація і в окупованому Луганську, де в 2015 р. був встановлений пам'ятник Й. Сталіну, що наочно продемонструвало, що політико-ідеологічна лінія маріонеткової влади в «народних республіках» цілком і повністю співпадає з курсом Кремля на «повзучу ресталінізацію» [16, 91]. Одним з наслідків такої «десовєтизації» стали синхронні «укази» окупаційних адміністрацій про використання найменувань «город Сталино» та «город Ворошиловград» поряд з сучасними назвами Донецька та Луганська при проведенні заходів, пов'язаних з Другою світовою війною [16, 91].

У контексті розгляду монументальної політики, що тематично пов'язана з подіями 1941-1945 рр. варто зацентрувати увагу на функціональній зумовленості створення подібних пам'ятників окупаційними адміністраціями. Можемо констатувати, що основним завданням комеморативних практик в ОРДЛО є трансформація пам'яттєвого дискурсу, пов'язаного із подіями німецько-радянської війни та створення «культових» місць поклоніння «Великій вітчизняній війні». Типовим прикладом є заходи в окупованому Донецьку під час відзначення 70-ї річниці Перемоги були проведені 9 травня 2015 р. Вони почалися з покладання квітів до пам'ятників радянським воєначальникам К. Гурову, Ф. Гринкевичу, М. Ватутіну, Ф. Толбухіну, а також до пам'ятника «Жертвам фашизму». Місцем офіційних заходів став меморіал «Визволителям Донбасу», біля якого відбувся мітинг, на якому виступили Представники окупаційної адміністрації РФ в ОРДЛО, представники ветеранських організацій, а також депутат Державної думи Російської Федерації О. Журавльов [18].

Зрощуючи, в тому числі, нове покоління в ненависті до «бандерівців» російська пропагандистська машина не гребує тим, що ставлять пам'ятники «жертвам українських карателів», «ополченцям Донбасу» і т.п. Ось саме цей, заявлений нами на початку, третій аспект і є переважаючим в монументальній пропаганді на тимчасово непідконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей.

Пам'ятники та меморіали «ополченцям, котрі загинули від карателів київського режиму», статуї янголів та хрести для захисників псевдо республік, пам'ятні дошки «героям Л/ДНР» – все це і є реаліями монументальної пропаганди на окупованих територіях, якої щодня в містах і селах ОРДЛО стає все більше. Тим більше, що пропаганда через пам'ятні знаки більш довговічна, ніж через телебачення, газети та радіо [2].

Окупаційне телебачення регулярно інформує про те, що з'явилася чергова меморіальна дошка на одній зі шкіл – черговому «герою Новоросії». Така ж ситуація і з пам'ятниками як такими, які встановлюються для того, аби люди, які проживають в псевдореспубліках вірили у реальність власної «автономії», «окремішності краю» через звання до певних культурних кодів і символів.

Характерно, що пам'ятники т.зв. «теперішнім героям Донбасу», переважно це кам'яні плити, досить часто розташовують поблизу або й в просторі меморіалів радянським солдатам, які загинули під час Другої Світової війни. Таким чином створюється певна викривлена реальність, у якій ніби продовжується «боротьба з нацизмом» [2].

За період окупації Донеччини російські скульптори та громадські діячі неодноразово надсилали в місто Донецьк в дар бюсти радянських «ВДВшників», пам'ятники святих Російської православної церкви, поклонні хрести в знак дружби, скульптуру «Дітям Донбасу, дітям війни». Подібні подарунки реалізуються через проект «Алея російської слави», які декларують своєю єдиною ціллю «відродження патріотичного духу російського народу». Найцікавішим є те, що головні партнери вказаного проекту – організація «Росвійськцентр» при російському уряді та офіційне Військово-історичне товариство [2].

Дуже важливим для російської влади, яка має своїх ставлеників у так званих «республіках» (в нашому випадку в псевдореспубліці «ДНР»), створити біло-чорний міф про те, що «захисники республіки» хороші, а «українські карателі», відповідно, погані. Найкращим і найдієвішим методом для цього є увіковічення пам'яті «загибелі мирних жителів від київської хунти», тому що це викликає більше жалю, ніж загибель якогось військового (одного чи багатьох). У такому разі місцеві жителі можуть швидше перейнятися трагедією, а їхні емоційні переживання надовго закріпляться у пам'яті [2].

В 2015 р. т.зв. влада «ДНР» та окупаційна адміністрація міста Донецьк заклала в парку «Ленінського комсомолу» Алею янголів. Вона присвячена пам'яті загиблих дітей. На початку алеї встановлено гранітний знак, з вибитими на ньому золотими буквами «Алея янголів. Пам'яті загиблих дітей Донбасу». Раніше, на цьому місці, була дошка з фотографіями загиблих маленьких «донбасівців». Щороку, 1 червня, на Всесвітній день захисту дітей, сюди приносять квіти. Тим самим забезпечується дієвість монументальної пропаганди [1].

Спекуляція на темі вбивства мирних громадян псевдореспубліки «бандерівськими карателями» знаходить відображення у відповідних монументах. Як приклад, споруджений у серпні 2015 р. пам'ятник «Загиблим громадянам ДНР». Символічно, що для його виготовлення використали снаряд системи залпового вогню «Град», з якого ніби виростають чотири викувані троянди, а форми шипів троянд нагадує гільзи. Ініціативу та виконання на себе взяли ковалі з окупованого Донецька. Скульптура знаходиться у тому ж парку «Ленінського комсомолу» [1].

Варто сказати і про пам'ятні таблички, знаки та пам'ятники терористам, так званим «визволителям Донбасу від українських карателів». З часу окупації частини території Донеччини, тобто з 2014 р., таких прикладів можна навести багато, тому що вони зростали як гриби після дощу. Застосовуючи підміну понять окупаційна влада працювала і працює над міфами про власний «пантеон героїв», котрі «мужньо боролися проти засилля київської хунти».

На думку ідеологів з РФ та місцевих сепаратистів монументальна пропаганда та ідеологія працює так, що не потрібно вкладати багато коштів та збирати багато люду [7]. У Донецьку збираються встановити пам'ятну дошку російським найманцям, які загинули

навесні 2014 р. в боях за Донецький аеропорт. Тобто меморіальну дошку збираються встановити окупантам, котрі перетворили Донецьк у напівзруйноване місто, що знаходиться у сірій зоні. Сюжет про встановлення меморіальної дошки вийшов на донецькому каналі «Перший республіканський». Денис Казанський, як дослідник цих подій та автор статей і книг, радить переглянути даний сюжет усім, хто ще досі вірить в байки про «внутрішній конфлікт в Україні» та непричетність Росії та росіян до вбивств мирного населення та українських захисників [9]. У вказаному сюжеті йде мова про те, що «за ініціативою Московського оргкомітету родичів загиблих добровольців Новоросії, в республіку передали пам'ятний барельєф, присвячений добровольцям із Росії, які в 2014 році захищали Донецький аеропорт» [9]. Варто звернути увагу на те, що вже присутнє нове формулювання: ніхто не приховує що «іхтамнет»! Російські окупанти, які вбивали українських військових, виявляється заслуговують на вшанування. Враховуючи такі моменти, варто б, на нашу думку, й надалі вести збір матеріалів для міжнародного трибуналі в Гаазі, так як лиш в одному сюжеті «Донецького» телебачення, так показово висвітлюється причетність російських окупаційних військ до розгортання війни на українських територіях. І таких сюжетів, як і документів, є дуже багато.

Варто більш детально поговорити і про пам'ятники, встановлені ватажкам терористів та іншим особам причетним до військової агресії на Донбасі. У парку культури і відпочинку Донецька розміщені бюсти ексватажка бойовиків Захарченка, російського співака Кобзона і командира батальйону «П'ятнашка» на псевдо «Мамай». Стосовно пам'ятника Захарченку – колишній ватажок «ДНР» тепер стоїть у повний зріст на цвинтарі «Донецьке море», а з боків його оточують чотири янголи. На будинку, де був підірваний «Моторола», за адресою вулиця Челюскінців, 121, встановили меморіальну табличку [6].

У серпні 2020 р. відбулося показове відкриття пам'ятника військовому злочинцю, ватажку бойовиків «Гіві» в Донецьку. За словами колишнього в'язня концтабору «Ізоляція» Станіслава Асєєва, відкриття цього надгробка є яскравою картинкою для вільної економічної зони, про яку говорив голова ТГК Леонід Кравчук, та виборів в ОРДЛО. Далі пряма мова з сторінки у Facebook самого Асєєва: «У Донецьку відкрили пам'ятник Гіві. Тисячі могил з надгробками «павших героїв» у Макіївці, Харцизьку, Донецьку, Такі ж тисячі їх рідних і близьких, які ненавидять Україну й досі кладуть георгіївську стрічку на могили свої чоловіків чи синів, – і ціле покоління вже тих, хто Україну навіть не знає, гордо крокуючи повз бюсти Захарченка, Гіві і Мотороли з нашивками військових ліцеїв «Л/ДНР...» [4].

«Мінування» історичної пам'яті активно відбувається і на тимчасово окупованій території Луганської області. До початку російської війни проти України, міська влада Луганська і громада довго сперечалися, що встановити у тому сквері – чи монумент Катерині II, чи янгола. Крапку в багаторічній дискусії поставили сепаратисти. Тепер там стоять «ополченці» в образі козака, «афганця» та «зеленого чоловічка». Подейкують про портретну схожість постатей на Мозгового, Бабая та Мільчакова. Як заявляв тодішній «голова» ОРЛО Ігор Плотницький, «це ті, завдяки кому республіка вижила і встала на ноги» [5].

У лютому 2018 р. в окупованому Луганську був встановлений монумент так званим «російським добровольцям» – окупаційному контингенту в ОРДЛО, що підпорядковані Міністерству оборони та іншим силовим відомствам РФ. У серпні 2015 р. до 85-річниці створення радянських повітряно-десантних військ в Луганську урочисто відкрили пам'ятник бойовикам-десантникам так званої «ЛНР». У вересні 2017 р. в луганському парку «Дружби народів» був встановлений пам'ятник «Они отстояли Родину» на якому в камені вибиті слова «Если в душе твоей Родина есть, встать на защиту её – честь». У Куйбишевському районі Донецька встановлена кам'яна плита зі словами «Мирным жителям Куйбишевского района и поселка Весёлый погибшим в результате агрессии киевской хунты в 2014-2016 гг.». Подібні слова також викарбувані на закладному камені пам'ятника в Іловайську, інших місцях окупованого Донбасу [16, 91].

У порівнянні з монументами радянського минулого, новітня окупаційна меморіалізація має на меті чітку ціль – нав'язати населенню тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, нову політику пам'яті, де Україна є найбільшим ворогом, а також створити пантеон нових героїв «захисників Донбасу». Зокрема, там щороку згадують

обстріл зупинки «Боссе» та збиття Боїнга, але сепаратисти досі звинувачують у них українську армію. Мабуть, найяскравіший приклад подібної практики в Лутугиному: на меморіальній плиті «Книга пам'яті» серед імен загиблих цивільних та комбатантів є і місцеві мешканці, розстріляні сепаратистами, імовірно за те, що допомагали ЗСУ. Це зовсім не заважало на відкритті пам'ятного знаку відтворювати стандартний наратив про «київську хунту», від якої Донбас врятували сепаратисти. Біля цієї меморіальної плити проводяться заходи вшанування пам'яті жертв Одеської трагедії тощо. Тут же вшановується пам'ять жертв авіаудару по Станиці Луганській, що нині знаходиться на підконтрольній Україні території. Пам'ятні заходи з цієї нагоди проводяться і в інших містах тимчасово окупованої території Луганської області. Показово, що пам'ять жертв обстрілів Маріуполя, Краматорська й автобуса під Волновахою не вшановують на непідконтрольних територіях [19].

У використанні монументальної пропаганди в ОРДЛО, особливий акцент робиться на жертвах серед дітей. Їм присвятили меморіал «Алея янголів» (Донецьк, 2015) [20], проводяться різноманітні пропагандистські заходи, як от влітку, 2019 р. місцеві «активісти» прикрасили повітряними кульками алею у парку Щорса (Луганськ) «у пам'ять про дітей, яких забрала кровопролитна війна, яку розпочали незаконна українська влада» [21].

Та паралельно зі створенням власного історично-викривленого пантеону «героїв» окупаційними адміністраціями в ОРДЛО здійснюється також тотальна зачистка українського мнемонічного простору. Одним з перших, навесні 2015 р., бойовики демонтували барельєф поета Василя Стуса біля входу до філологічного факультету Донецького національного університету [22], знищили унікальний пам'ятник гривні біля донецького «Промінвестбанку» [23] та меморіальну плиту присвячену жертвам КДБ і МГБ на фасаді Донецької міської музичної академії [24]. А в непідконтрольній Україні Луганську демонтували пам'ятник-барельєф Тарасу Шевченку, який розташовувався біля захопленої будівлі Луганського національного університету [25].

Висновки. Отже, для маніпуляції свідомістю мешканців тимчасово окупованих районів Донеччини та Луганщини, представники окупаційної адміністрації РФ розпочала масштабну інформаційну кампанію у формі монументальної пропаганди та викорінення українського пам'яттєвого простору. Основними напрямками інформаційного впливу мнемонічної агітації, в умовах російської агресії, є такі: формування російського царсько-імперського дискурсу (історична реабілітація російських монархів та військових діячів); відродження радянських символів та створення культу «великої перемоги»; започаткування нового окупаційного пантеону «героїв» та «місць пам'яті» (ідеалізація терористів). Завдяки цим прийомам, у мешканців ОРДЛО, які перебувають під тимчасовою окупацією Росії, формується імпліцитна пам'ять, що становить суттєву загрозу українським інтересам на Донбасі.

Наголосимо, що активна апеляція окупаційною владою до застарілих архетипів та створення нового історично викривленого пантеону є чи не найдієвішим аспектом гібридної війни РФ проти України та ідеологічної окупації Донбасу.

Перспективною для подальшої наукової розробки проблеми деокупації територій Донбасу може стати дослідження монументальної політики в окупованому Криму та порівняння особливостей і методів її впровадження з ОРДЛО, а також дослідження формування пам'яттєвого дискурсу на окупованих територіях.

Список використаної літератури

1. 30 главных памятников Донецка // must-see.top. – 2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/VTyzLQi>
2. Бабич Л. Как боевики на Донбассе создают новую реальность через памятники / Л. Бабич // Радио Свобода. – 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org>.
3. В Донецке установили памятник Николаю II // 62.ua. – 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.62.ua/news/2507323/v-donecke-ustanovili-pamatnik-nikolau-ii-foto>.
4. В окупованому Донецьку відкрили пам'ятник «павшому герою» так званої ДНР Гіві. // Діло. – 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dilo.net.ua/novyny>.
5. Віхров М. Минування пам'яті. Як сепаратисти «мінують» майбутнє України / М. Віхров // zaxid.net. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zaxid.net/minuvannya_pamyati_n1392043.

6. Діхтяренко А. Бюсти бойовиків поруч з меморіалом Героїв АТО? Політика пам'яті після реінтеграції Донбасу / А. Діхтяренко // Радио Свобода. – 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/30337795.html>.
7. Исак А. В Донецке будет памятник Сталину. Кобзон и Чехов уже есть / А. Исак // Радио Свобода. – 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.svoboda.org>.
8. Ігнат'єва Т. Гібридна війна Росії в Україні: інструменти та цілі / Т. В. Ігнат'єва // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. – 2017. – Вип. 10. – С. 233-247
9. Казанський Д. Пам'ятник «іхтамнетам» / Д. Казанський // obozrevatel. – 2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/QTCEoBs>.
10. Коновалова О. В «ДНР» установили памятник советскому диктатору Сталину / О. Коновалова // Деро.Донбас. – 2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/rTCEsLa>
11. Луначарский А. Ленин о монументальной пропаганде / А. Луначарский. // Литературная газета. – 1933. – №4-5. – С. 1.
12. Любарець А. Радянські монументи в політиці пам'яті в Україні 2005–2016 рр. / А. Любарець. // Інтермарум: історія, політика, культура. – 2016. – №3. – С. 88–96.
13. Открытие бюста русского полководца Александра Невского состоялось в Свердловске // Луганский информационный центр. – 2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/ZTCTXU1>.
14. Пам'ятники Сталіну, культ «перемоги» та нові сорти спирту, – задзеркальна реальність ОРДЛО // Вчасно. – 2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/nTCYmdB>.
15. Памятник цесаревичу Алексею в Донецке // monuments.top. – 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://monuments.top/pamyatnik-tsesarevitchu-alekseyu-v-donetske/>.
16. Поплавський О., Щєпова Д. Донбас як об'єкт деукраїнізації з боку адептів «руського мира» / О. Поплавський, Д. Щєпова. // Політичне життя. – 2021. – №2. – С. 88–95.
17. Толстой В. Ленинский план монументальной пропаганды в действии / В. Толстой. – Москва: Изд. Академии художеств СССР, 1961. – 58 с.
18. Титаренко Д. «Враг вновь вступил на нашу землю...»: Велика Вітчизняна / II світова війна в політиці пам'яті на території самопроголошеної ДНР (2014-2016 рр.) / Д. Титаренко // Historians. – 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/kTL0KNN>.
19. Білоус Т. Цивільні жертви війни на Донбасі та пам'ять про них // Спільне. – 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/xTZqHBk>.
20. Комар Я. Меморіалізація Гражданской войны на Донбассе в памятниках / Я. Комар. // Вестник антропологии. – 2021. – №2. – С. 340–354.
21. Активисты украсили шарами аллею, высаженную в Луганске в память о погибших детях // Луганский информационный центр. – 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/mTZwWbL>.
22. У Донецьку зняли пам'ятний барельєф поетові Василю Стусу // Уніан. – 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/BTCx3Qo>
23. У Донецьку бойовики вкрали пам'ятник гривні [Електронний ресурс] // Сьогодні. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://cutt.ly/ZTCvhmD>.
24. У Донецьку знищили пам'ятник жертвам репресій // Сьогодні. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/6TCvGvR>.
25. Відоменко Д. У Луганську бойовики знищили пам'ятник Тарасу Шевченку / Д. Відоменко // Главред. – 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cutt.ly/tTCbK0y>.

References

1. *The 30 main monuments of Donetsk* (2021) Retrieved from: <https://cutt.ly/BTyzLQi> (in Rus.).
2. Babich L. (2017) *How militants in Donbass create a new reality through monuments*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/28733892.html>. (in Rus.)
3. *A monument to Nicholas II was erected in Donetsk* (2019). Retrieved from: <https://www.62.ua/news/2507323/v-donecke-ustanovili-pamatnik-nikolau-ii-foto>. (in Rus.)
4. *In occupied Donetsk, erected a monument to the “fallen hero” of the so-called DNR Givi*. (2020). Retrieved from: <https://dilo.net.ua/novyny>. (in Ukr.).
5. Vikhrov M. *Mined memory. How separatists “mined” the future of Ukraine* (2016). Retrieved from: https://zaxid.net/minuvannya_pamyati_n1392043 (in Ukr.).
6. Dikhtyarenko A. *Busts of militants near the memorial of Heroes of ATO? The policy of memory after the reintegration of Donbass* (2019). Available at: <https://www.radiosvoboda.org>. (in Ukr.).

7. Isak A. *In Donetsk, there will be a monument to Stalin. Kobzon and Chekhov are already there* (2020). Retrieved from: <https://www.svoboda.org/a/30577592.html> (in Rus.).
8. Ignateva T. (2017) Hybrid war of Russia in Ukraine: instruments and purposes. *Visnyk Kamyanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiyenka: Istorychni nauky (Visnyk of Kamianets-Podilskiyi National Ivan Ohiienko University. Historical sciences) 10*, 233-247 (in Ukr.).
9. Kazanskyi D. *The monument "ikhtamnetam"* (2021). Retrieved from: <https://cutt.ly/QTCEoBs> (in Ukr.).
10. Konovalova O. *A monument to the Soviet dictator Stalin was erected in the "DNR"* (2021). Retrieved from: <https://cutt.ly/rTCEClA> (in Rus.).
11. Lunacharskiy A. (1933) Lenin about monumental propaganda. *Literaturnaya Gazeta (Literary Newspaper) 4-5*. 1 (in Rus.).
12. Liubarets A. (2016) Soviet monuments in the politics of memory in Ukraine (2005–2016). *Intermarum: istoriya, politika, kultura (Intermarum: history, policy, culture) 3*. 88-96 (in Ukr.).
13. *The bust of the Russian commander Alexander Nevsky was unveiled in Sverdlovsk* (2021). Retrieved from: <https://cutt.ly/ZTCTXYi> (in Rus.).
14. *Monuments to Stalin, the cult of "victory" and new varieties of alcohol* (2021). Retrieved from: <https://cutt.ly/nTCYmDB> (in Ukr.).
15. *Monument to Tsarevich Alexei in Donetsk (2019)*. Retrieved from: <http://monuments.top/pamyatnik-tsesarevitchu-alekseyu-v-donetske/> (in Rus.).
16. Poplavskiy O., Shchepova D. (2021) Donbass as an Object of de-Ukrainization of the Adherents of the "Russian World". *Politychne zhyttya (Political life) 2*. 88–95 (in Ukr.).
17. Tolstoy V. (1961) *Lenin's plan of monumental propaganda in action*. Moscow: Izd. Akademii khudozhestv SSSR (in Rus.).
18. Tytarenko D. *"The enemy has re-entered our land...": The Great Patriotic War / World War II in the politics of memory in the self-proclaimed DNR (2014-2016)* (2018). Retrieved from: <https://cutt.ly/kTL0KNH> (in Ukr.).
19. Bilous T. *Civilian victims of the war in Donbass and memory of them* (2020) Retrieved from: <https://cutt.ly/xTZqHBk> (in Ukr.).
20. Komar Ya. (2021) Memorialization of the Military Conflict in the Donbass Monuments. *Vestnik Antropologii (Herald of Anthropology) 2*. 340–354 (in Rus.).
21. *Activists decorated the alley planted in Luhansk with balloons in memory of the dead children* (2019). Retrieved from: <https://cutt.ly/mTZwWbL> (in Rus.).
22. *A memorable bas-relief of the poet Vasyl Stus was dismantled in Donetsk* (2015). Available at: <https://cutt.ly/BTCx3Qo> (in Ukr.).
23. *In Donetsk, militants stole a monument to the hryvnia* (2015). Retrieved from: <https://cutt.ly/ZTCvhmD> (in Ukr.).
24. *A monument to victims of repression was destroyed in Donetsk* (2016). Retrieved from: <https://cutt.ly/6TCvGvR> (in Ukr.).
25. Vidomenko D. *In Luhansk, militants destroyed a monument to Taras Shevchenko* (2020). Retrieved from: <https://cutt.ly/tTCbK0y> (in Ukr.).

PLATMIR Yaroslav, Doctor of Philosophy (PhD),

email: metsepman91@gmail.com,

KHOMENKO Denys, graduate student, the senior laboratory assistant of the Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, email: homenkodenis96@gmail.com

THE MONUMENTAL PROPAGANDA AS A MEANS OF HYBRID WAR (ON THE EXAMPLE OF THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF ORDLO)

Abstract. Introduction. *In the context of the Russian-Ukrainian military conflict installation of monuments is one of the most visible forms of cultural policy of the state. At a time when Ukraine is pursuing a policy of "decommunization" and the elimination of monuments dedicated to Soviet and Russian historical events, representatives of Russian occupation administration in ORDLO are actively reviving the Soviet and introducing a new, quasi-historical memorable historical discourse through monumental, anti-Ukrainian propaganda.*

Purpose. *The article considers the peculiarities of the influence of the monumental propaganda of the occupation administrations on the territories of the Donetsk and Luhansk oblasts temporarily uncontrolled by the Ukrainian government in the context of the Russian-Ukrainian war.*

Methods. *Based on specific examples, three groups of distorted mnemonic space formation have been identified: imperial, Soviet, and occupational.*

Results. It has been established that the “monuments” installed by the militants play an important role in the formation of quasi-historical and anti-Ukrainian memory discourse in the occupied Donbas.

Originality. It is determined that the occupation authorities appeal to outdated archetypes and the creation of a new historically distorted pantheon is an effective aspect of the Russian hybrid war against Ukraine and the ideological occupation of Donbas.

Conclusion. A study of the monumental policy in the occupied Crimea and a comparison of the features and methods of its implementation with the ORDLO, as well as a study of the formation of a memorable discourse in the occupied territories may be promising for further scientific development of the problem of deoccupation of Donbas territories.

Key words: monumental propaganda, ORDLO, hybrid war, ideological occupation.

Одержано редакцією 7.10.2021

Прийнято до публікації 25.10.2021

УДК 902.2-027.583(477.75-074)(045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2021-2-97-107

КАСЯН Андрій Іванович,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
історії України Черкаського
національного університету
імені Богдана Хмельницького
Orcid ID: 0000-0002-8073-7138
e-mail: kasyan_andriy@ukr.net

НЕЗАКОННІ АРХЕОЛОГІЧНІ РОЗКОПКИ В ОКУПОВАНОМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ КРИМУ*

У статті проаналізована ситуація з незаконними археологічними розкопками в окупованому РФ Криму, починаючи із 2014 р.. Розглянуто приклади проведення незаконних археологічних досліджень на території півострова, про які відомо з відкритих джерел. Також висвітлені кроки української влади та наукової спільноти спрямовані на фіксацію та протидію таким діям з боку окупанта. Акцентовано увагу на масштабах розграбування археологічної спадщини українського півострова, особливо в контексті масштабних інфраструктурних об'єктів (траса «Таврида», Керченський міст та інші).

Ключові слова: археологія, Крим, російська агресія, окупація, незаконні археологічні розкопки, «Таврида», Керченський міст, історія України.

Постановка проблеми. Кримський півострів є одним із найбагатших в археологічному плані регіонів України. Після окупації Росією на його території розпочалися активні археологічні дослідження, які грубо порушують українське законодавство та міжнародне право. Великі інфраструктурні будівництва Керченського мосту, траси «Таврида», електростанцій навколо м. Сімферополь та м. Севастополь, реконструкцій ряду портів супроводжуються т.зв. рятувальними розкопками. По суті йде відверте розграбування археологічної спадщини України. Фіксація порушень українського та міжнародного законодавства, що призвели до пошкодження чи знищення археологічних об'єктів, є надзвичайно важливою. Тому запропонована тема є на часі та покликана започаткувати студіювання цієї теми в сучасній українській історичній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема ще не здобула широкої популярності серед українських дослідників. У своєму дисертаційному дослідженні проблему охорони пам'яток окупованого Криму опосередковано розглядає Т. Мазур [1], аналізуючи теоретико-правові засади охорони культурної спадщини в Україні. Правові механізми захисту об'єктів культурно-історичної спадщини в межах окупованого Росією Криму проаналізував у своїй

* Публікація містить результати досліджень, проведених у межах грантового проєкту Національного фонду досліджень України № 2020.02/0103 «Політика пам'яті та історична свідомість населення на окупованих Росією територіях України (ОРДЛО, АР Крим, Севастополь)».